

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

Резюме

Незважаючи на наявність нормативно-правового забезпечення розвитку інфраструктури аграрного ринку, в Україні її функціонування не забезпечує вільний прозорий рух сільгосппродукції, а відсутність чіткої схеми реалізації «виробник – оптова торгівля – роздрібна торгівля – споживач» негативно впливає на цінову ситуацію на агроринку та не дає виробнику можливості отримати достатній дохід з вирощеної продукції.

До інфраструктури аграрного ринку, що забезпечує реалізацію, збереження та транспортування сільськогосподарської продукції, насамперед належать аграрні біржі, оптові ринки сільськогосподарської продукції, обслуговуючі кооперативи, ярмарки.

Незважаючи на досвід та велику кількість *аграрних бірж*, в Україні до цього часу не відбулося створення повноцінного біржового аграрного ринку. Неefективне функціонування вітчизняних аграрних бірж зумовлене дією таких чинників: незацікавленість сільськогосподарських товаровиробників у реалізації продукції на біржах; незначний обсяг попиту на біржовому ринку сільськогосподарської продукції через зацікавленість трейдерів у закупівлі продукції з поля або току за заниженими цінами у слабо поінформованих щодо цінової ситуації виробників; практична відсутність торгівлі ф'ючерсними контрактами й опціонами.

Збутові проблеми вітчизняного сільгоспвиробника можливо вирішити шляхом створення розгалуженої мережі *оптових ринків сільськогосподарської продукції* (ОРСП). Водночас, функціонуючі ОРСП не виконують своїх функцій – створення сучасних майданчиків з формування ринкових цін на сільгосппродукцію дрібних і середніх виробників.

Потенціал *сільськогосподарської обслуговуючої кооперації* (СОК) є нереалізованим. Незважаючи на збільшення кількості сільськогосподарських

обслуговуючих кооперативів, якісне наповнення цих процесів є на низькому рівні. Матеріально-технічне забезпечення, рівень державної підтримки, обсяги реалізованої через СОК продукції, рівень охоплення дрібнотоварних виробників коопераційними зв'язками лишаються незадовільним.

Проведення ярмарків із продажу сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки сприяє стабілізації цінової ситуації на ринку аграрної продукції і задоволенню потреб суб'єктів ринку. Недоліком реалізації сільськогосподарської продукції через ярмарки є недостатній рівень їх технічного супроводження лабораторіями з контролю за якістю продукції.

Найбільшою проблемою для сільськогосподарських товаровиробників залишається *нерозвиненість каналів реалізації сільськогосподарської продукції*, що негативно відбивається на формуванні стабільної цінової ситуації та прибутковості ведення агробізнесу. При цьому спрямування товаропотоків до комерційних каналів збуту з непрозорими умовами купівлі-продажу, визначення якості продукції та цін призводить до значних фінансових втрат виробників.

Важливим елементом інфраструктури аграрного ринку є *агрологістика*. Але на сьогодні логістична інфраструктура в Україні не відповідає потребам ринку. Стрімке нарощування обсягів виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції потребує розбудови логістичних центрів, складських приміщень, елеваторів, розвитку транспортної мережі й інших інфраструктурних об'єктів аграрного сектору.

В цілому інфраструктура аграрного ринку в Україні хоч і розвивається, але є ще недосконалою. Зволікання із розбудовою інфраструктури аграрного ринку призводитиме до значних цінових коливань на ринку, неефективного використання ресурсів, додаткових витрат виробників, переробників і споживачів, втрат державного та місцевих бюджетів. З огляду на це, запропоновано першочергові заходи щодо розвитку інфраструктури аграрного ринку в Україні.

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

Основні засади державної політики щодо формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку закладено у низці нормативно-правових актів України, серед яких – Укази Президента України від 06.06.2000 р. № 767/2000 «Про заходи щодо забезпечення формування і функціонування аграрного ринку», від 08.08.2002 р. № 694/2002 «Про заходи щодо прискорення розвитку аграрного ринку» і від 30.08.2004 р. № 1021/2004 «Про заходи щодо розвитку аграрного ринку». Крім того, Стратегією розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року¹ передбачено створення системи логістики, інших складових ринкової інфраструктури для особистих селянських та середніх господарств, Концепцією Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року² передбачається сприяння створенню нових потужностей з виробництва та глибокої переробки сільськогосподарської продукції та модернізації існуючих, зокрема у сфері виробництва органічної продукції, садівництва, тваринництва, виноградарства, продукції дитячого харчування тощо.

До інфраструктури аграрного ринку, що забезпечує реалізацію, збереження та транспортування сільськогосподарської продукції, насамперед належать аграрні біржі, оптові ринки сільськогосподарської продукції, обслуговуючі кооперативи, ярмарки.

Аграрні біржі. Біржова діяльність в Україні значно відрізняється від загальноприйнятих у світі стандартів і правил. Незважаючи на досвід та велику кількість аграрних бірж, в Україні до цього часу не відбулося створення повноцінного біржового аграрного ринку. За даними Держстату

---

¹ Розпорядження КМУ від 17 жовтня 2013 р. № 806-р «Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року»

² Розпорядження КМУ від 30 грудня 2015 р. № 1437 «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року»

України, у 2014 р.³ здійснювали діяльність 10 агропромислових бірж (у 2013 р. – 10, 2012 р. – 12, 2011 р. – 14, 2010 р. – 17, 2005 р. – 20)⁴. Обсяг укладених біржових угод на агропромислових біржах у 2014 р. становив майже 12,5 млрд грн (у 2013 р. – 13,3 млрд грн; 2012 р. – 102,8 млрд грн; 2011 р. – 81,2 млрд грн; 2010 р. – 18 млрд грн; 2009 р. – 15,3 млрд грн; 2005 р. – 9,9 млрд грн⁵). Збільшення обсягів біржової торгівлі у 2010-2012 рр. було штучним і зумовлене введенням з 2011 р. на державному рівні обов'язкової біржової реєстрації експортних контрактів.

Довідково. Згідно з Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва і розвитку ринку зерна» від 29.06.2000 р. № 832 експортні контракти на зерно в обов'язковому порядку повинні були укладатись і реєструватись на акредитованих для таких операцій біржах. Тенденцію збільшення питомої ваги експортних операцій у загальному обсязі біржових угод посилювало прийняття Постанови КМУ «Деякі питання укладення та реєстрації зовнішньоекономічних контрактів» від 13.12.2010 р. №1254. Відповідно до її положень з 1.02.2011 р. митне оформлення більшості видів експортованої сільгосппродукції (об'єктів державного цінового регулювання) здійснювалось на підставі зовнішньоекономічних контрактів, укладених та зареєстрованих виключно на Аграрній біржі, або на інших товарних біржах, які сертифіковані в установленому порядку щодо стандартів продажу або поставки біржового товару та яким Аграрна біржа надала право на участь у біржовій торгівлі.

31 жовтня 2012 р. Уряд скасував обов'язкову реєстрацію зовнішньоекономічних контрактів на Аграрній біржі, прийнявши Постанову № 1079 «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань реєстрації зовнішньоекономічних контрактів» (зокрема, було скасовано Постанову від 13.12.2010 р. № 1254). 13 серпня 2013 р. Указом Президента України було скасовано попередній Указ «Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва і розвитку ринку зерна». Після скасування обов'язкової

---

³ У зв'язку з оптимізацією форм статистичної звітності Держстат з 2015 р. у своїх щорічних бюлетенях «Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами» перестав виділяти напрям реалізації «через біржі, аукціони»

⁴ Державна служба статистики / Статистична інформація. Внутрішня торгівля. Діяльність бірж України у 2014 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

⁵ Статистичний збірник "Оптова і біржова торгівля України"/ Державна служба статистики України – К. – 2012.; Статистичний збірник "Оптова і біржова торгівля України у 2012-2013 роках"/ Державна служба статистики України – К. – 2014

реєстрації експортних контрактів торгівля сільськогосподарською продукцією через біржовий ринок різко зменшилася, і переважна частина біржових операцій здійснювалася різними комерційними структурами.

Неефективне функціонування вітчизняних аграрних бірж зумовлене дією таких чинників:

- незацікавленість сільськогосподарських товаровиробників у реалізації продукції на біржах. Непоодинокими є випадки, коли керівники сільськогосподарських підприємств надають перевагу реалізації продукції за тіньовими схемами – таким чином вони мають власний зиск, а також мінімізуються податкові платежі до бюджету. Крім того, торгувати на біржах мають право лише зареєстровані брокерські контори, і для здійснення торгівлі на біржах сільгоспвиробникам необхідно або наймати брокера (сплачуючи йому відповідну винагороду), або реєструвати власну брокерську контору й сплачувати членські внески. У будь-якому разі виробнику необхідно нести додаткові витрати, авансувати для цього відповідні оборотні кошти⁶;

- незначний обсяг попиту на біржовому ринку сільськогосподарської продукції через зацікавленість трейдерів у закупівлі продукції з поля або току за заниженими цінами у слабо поінформованих щодо цінової ситуації виробників;

- практична відсутність торгівлі ф'ючерсними контрактами й опціонами (хоча у світовій практиці переважна більшість укладених на біржах угод – це ф'ючерсні угоди, і біржі виконують функцію генерування не самих ринкових цін на товари, а упереджувальних цінових сигналів через ціни ф'ючерсних контрактів).

Оптові ринки сільськогосподарської продукції. Збутові проблеми вітчизняного сільгоспвиробника можливо вирішити шляхом створення розгалуженої мережі оптових ринків сільськогосподарської продукції

---

⁶ Крилиук Є.М. Розвиток біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні. // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Науково-практичний журнал. - 2016. - №8. – К.: Мілениум, - С. 63-73

(ОРСП). За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, починаючи з 2009 р. в країні введено в експлуатацію 4 ОРСП. При цьому фактично працюють лише два об'єкти – ОРСП «Столичний» у м. Києві та ОРСП «Шувар» у м. Львові. ОРСП «Господар» (м. Донецьк) знаходиться на тимчасово окупованій території, частково зруйнований та не функціонує, ОРСП Азовський (Донецька область, м. Маріуполь) розташований неподалік від лінії зіткнення, товарооборот на ньому значно знизився.

До основних недоліків роботи всіх ОРСП, які функціонують в Україні, слід віднести: недостатню завантаженість торговельних площ, низький попит на послуги ринку з боку оптових покупців; високий рівень тарифів, що звужує доступ малих та середніх товаровиробників на торговельні майданчики ОРСП; масове поширення роздрібною торгівлі на ОРСП; низький ступінь впливу ОРСП на амплітуду коливань роздрібних цін на вітчизняну сільськогосподарську продукцію⁷; відсутність аукціонних торгів⁸.

Таким чином, функціонуючі ОРСП наразі не виконують своїх функцій – створення сучасних майданчиків з формування ринкових цін на сільськогосподарську продукцію дрібних і середніх виробників. Як наслідок, й досі не створено замкненого ланцюга збуту сільськогосподарської продукції «виробник сільськогосподарської продукції – ОРСП – роздрібна торгівля – споживач».

Обслуговуючі кооперативи. За даними структурних підрозділів агропромислового розвитку облдержадміністрацій, станом на 01.01.2017 р. в Україні було зареєстровано 1097 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (далі – СОК). Протягом 2010 – 2016 рр. їхня кількість зросла на

---

⁷ У роздрібних торговельних мережах ціни на деякі товарні позиції плодоовочевої продукції є нижчими за ціни на аналогічну продукцію на ОРСП. Цей факт можна пояснити тим, що роздрібні мережі віддають перевагу укладанню прямих контрактів з виробниками, оминаючи оптові ринки. Тому ОРСП не можна розглядати як ефективний інструмент згладжування амплітуди цінових коливань на сільськогосподарську продукцію.

⁸ Грецька Н. А. Регулювання розвитку оптових ринків сільськогосподарської продукції [Текст]: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" /Н.А.Грецька; Держ. установа "Ін-т екон. та прогнозування НАН України". – Київ, 2017. – 20 с.

448 одиниць. Із загальної кількості зареєстрованих СОК здійснювало господарську діяльність 54 %, або 589 одиниці, з них: молочарських – 151, з обробітку землі та збирання врожаю – 152, м'ясних – 34, плодоовочевих – 76, зернових – 35, з надання інших послуг – 141. За видами діяльності 589 діючих СОК розподілились на: переробні – 25, заготівельно-збутові – 149, постачальницькі – 16, з надання інших послуг – 101, багатофункціональні – 298.

Станом на 01.01.2017 р. кооперативами було об'єднано 24,8 тис. осіб та створено 1636 постійних робочих місць на селі. Кооперативами утримувалось 21758 голів ВРХ, з яких 16953 корів та 4188 свиней; реалізовано 48,7 тис. тонн молока, 2,8 тис. тонн зерна, 0,2 тис. тонн м'яса, 3,2 тис. тонн плодоовочевої продукції; сплачено податків та зборів на суму 13981,6 тис. грн⁹.

Незважаючи на збільшення кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, процес їх розвитку стримують наступні чинники:

- непослідовна державна політика підтримки розвитку СОК. Державна підтримка СОК здійснювалась протягом 2009-2011 рр. шляхом оплати 90 % вартості придбаної СОК сільськогосподарської техніки та обладнання без урахування суми ПДВ. За даними Союзу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України, державна підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів складала: у 2009 р. – 50 млн грн; 2010 р. – 7 млн грн; 2011 р. – кошти не виділялися, 2012 р. – 5 млн грн¹⁰. Починаючи з 2013 р. кошти державного бюджету на підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів не передбачались.

---

⁹ Міністерство аграрної політики та продовольства України. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/node/23256>

¹⁰ Програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 2013 – 2020 роки. (Проект на обговорення доопрацьований). [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.coop-union.org.ua/?page_id=1063

13 вересня 2017 р. КМУ схвалив «Концепцію розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки»¹¹, в якій, серед іншого, стимулювання розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів визначено одним з основних напрямів, за яким передбачається надавати державну фінансову підтримку. Відповідно до Постанови КМУ від 07.02.2018 р. № 106 в державному бюджеті на 2018 рік¹² передбачено фінансову підтримку сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам у розмірі 70 % вартості придбаного обладнання без урахування ПДВ, але не більше ніж 3 млн грн на один сільськогосподарський обслуговуючий кооператив. За даними Мінагрополітики, станом на 23.11.2018 р. із затверджених річним розписом асигнувань на 2018 рік за напрямом «фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів» було використано 0,8 % коштів із запланованих 155 млн грн (програма 2801230 «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств»);

- недосконалість чинного законодавства, яким регулюється діяльність кооперативів, та його розпорошеність (зокрема, положення основних актів законодавства в сфері сільськогосподарської кооперації, а саме Цивільного та Господарського кодексів України (які стосуються кооперації), Законів України «Про кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію» є не узгодженими між собою;

- помилкове розуміння суті сільськогосподарської обслуговуючої кооперації серед селян внаслідок недостатньої їх поінформованості щодо переваг кооперації. При цьому, ототожнення селянами сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з колишніми колективними сільськогосподарськими підприємствами призвело до поширення так званих псевдо-кооперативних комерційних структур, значна

---

¹¹ Розпорядження КМУ від 13 вересня 2017 р. № 664-р «Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки». [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80>

¹² Постанова КМУ від 7 лютого 2018 р. № 106 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств» // Урядовий кур'єр. – № 41.- 2018. - 28 лютого

кількість яких не відповідає чинному законодавству та основним принципам кооперації, і дискредитації самої ідеї кооперації як форми взаємодопомоги людей, породження зневіри у політику аграрних реформ, що в підсумку суттєво стримує розвиток реальних кооперативних процесів у сільському господарстві.

Ярмарки. Проведення ярмарків із продажу сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки сприяє стабілізації цінової ситуації на ринку аграрної продукції і задоволенню потреб суб'єктів ринку. Щороку в Україні проводиться понад тридцять тисяч ярмаркових заходів за участю сільгоспвиробників та кооперативів, селян і фермерських господарств, на яких реалізується сільськогосподарська продукція та продукти її переробки. Зокрема в м. Києві протягом січня-вересня 2017 р. проведено 3,1 тис. сільськогосподарських ярмарків, що в 1,9 разу більше, ніж у відповідному періоді 2016 р., та реалізовано 137,5 тис. т. продукції, що в 1,6 разу більше у порівнянні з відповідним періодом¹³. У Вінницькій області за січень-листопад 2017 р. проведено майже 4 тис. ярмарків, на яких реалізовано товарів за цінами виробників понад 279,5 млн грн¹⁴, у Чернігівській області упродовж 2017 р. проведено понад 3 тис. ярмарок з продажу сільськогосподарської продукції¹⁵, в Хмельницькій області протягом січня-жовтня 2017 року проведено 2,3 тис.¹⁶ ярмарок, в Івано-Франківській області у 2017 р. проведено 2,6 тис. ярмаркових заходів¹⁷.

¹³ Рішення Київської міської ради від 21 грудня 2017 року N 1042/4049 «Про Програму економічного і соціального розвитку м. Києва на 2018 - 2020 роки». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/1_docki2.nsf/alldocWWW/7510F66384775FEBC2258211006E00C2?OpenDocument

¹⁴ На Вінниччині відзначили краших учасників осінніх сільськогосподарських ярмарків. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://vin.gov.ua/news/ostanni-novyny/7786-na-vinnychchyni-vidznachyly-krashchyykh-uchasnykiv-osinnikh-silskohospodarskykh-iarmarkiv>

¹⁵ Про стан розвитку сфери споживчого ринку. Аналітичні матеріали. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://economy.cg.gov.ua/index.php?id=23459&tp=1&pg=>

¹⁶ Цінова ситуація в області на соціально значущі продовольчі товари станом на 29 листопада 2017 року. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.adm-km.gov.ua/?p=30574>

¹⁷ Інформація Головного управління статистики в Івано-Франківській області [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

<http://www.if.gov.ua/files/uploads/%D0%A1%D0%BF%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BA%20%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%83%202017%20%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96.pdf>

Основним недоліком реалізації сільськогосподарської продукції через ярмарки є недостатній рівень їх технічного супроводження лабораторіями з контролю за якістю продукції, внаслідок чого споживачі можуть придбати неперевірені, небезпечні для здоров'я продукти харчування.

Найбільшою проблемою для сільськогосподарських товаровиробників залишається нерозвиненість каналів реалізації сільськогосподарської продукції, що негативно відбивається на формуванні стабільної цінової ситуації та прибутковості ведення агробізнесу. При цьому спрямування товаропотоків до комерційних каналів збуту з непрозорими умовами купівлі-продажу, визначення якості продукції та цін призводить до значних фінансових втрат виробників.

Аналіз показників реалізації сільськогосподарських тварин (у живій масі) переробним підприємствам протягом 2010-2017 рр. показує, що частка продукції, яка реалізується сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення, зменшується, тоді як частка перероблення власно виробленої продукції – зростає, а частка за напрямом реалізації продукції «тварини, які надійшли на перероблення на давальницьких засадах», залишається стабільно невеликою. Якщо у 2010 р. частка сільськогосподарських тварин (у живій масі), що були реалізовані сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення переробним підприємствам, становила 35,5 %, то у 2017 р. – 19,9 %, частка надходження на переробку власно вирощених переробними підприємствами тварин за цей період збільшилася з 62 % до 77,8 %, частка за напрямом реалізації продукції «тварини, які надійшли на перероблення на давальницьких засадах», становила 2,5 та 2,3 % відповідно. При цьому, якщо обсяги реалізації сільськогосподарських тварин (у живій масі) сільськогосподарськими підприємствами за вказаний період зменшились на 22,1 %, господарствами населення – на 76,2 %, то обсяги надходження на переробку власно вирощених переробними підприємствами тварин збільшилися на 49,3 %.

Обсяги надходження молока на переробні підприємства у 2017 р. порівняно з 2010 р. зменшилися на 9,3 %. Відбулося це за рахунок зменшення частки господарств населення з 53,1 % до 28,5 % у загальній структурі надходжень молока. Натомість частка сільськогосподарських підприємств у загальній структурі надходжень молока за вказаний період збільшилась з 45,8 % до 61,8 %. Частка молока, що було прийнято на давальницьких засадах, за вказаний період зросла з 0,9 % до 9,1 %.

Неофіційний ринок збуту сільськогосподарської продукції у секторі селянських господарств є значним за обсягом – за експертними оцінками, по овочах він перевищує 80 %, м'ясу – 60 %, молоку – 40 % загального обсягу реалізації продукції селянськими господарствами. Ця тенденція обумовлена суттєвою різницею у цінах реалізації за офіційним (переробному підприємству, заготівельній організації, на організованому ринку) та неофіційним каналами реалізації. Така різниця у цінах реалізації сільгосппродукції за експертними оцінками становить: по молоку та яловичині – близько 2,5 разу; по овочах – близько 4 рази¹⁸.

Важливим елементом інфраструктури аграрного ринку є агрологістика, яка є одним із основних джерел зниження витрат у сільському господарстві в частині координації та інтеграції процесів управління постачанням сировини, її переробкою та доведенням готової продукції до споживача¹⁹.

На сьогодні логістична інфраструктура в Україні не відповідає потребам ринку. Стрімке нарощування обсягів виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції потребує розбудови логістичних центрів, складських приміщень, елеваторів, розвитку транспортної мережі й інших інфраструктурних об'єктів аграрного сектору. Так, у 2017 р. порівняно з

---

¹⁸ Пояснювальна записка до доопрацьованого проекту Закону України до проекту Закону України 6490-д від 18.05.2018 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64040

¹⁹ Крикавський Є.В. Актуальні проблеми української агрологістики./ Є.В. Крикавський, Н.В. Чернописька// Логистика: проблемы и решения. – 2015. – № 4. – С. 14-18.

2010 р. збільшилось виробництво рослинницької продукції у господарствах усіх категорій, зокрема: зернових та зернобобових культур – на 63,5 %; соняшнику – на 81,7 %; картоплі – на 21,1 %; овочевих культур – на 20,2 %; плодових та ягідних культур – на 25,6 %; винограду – на 38,4 %. При цьому валовий збір овочів та фруктів зростає попри зменшення посівних площ та площ насаджень завдяки підвищенню врожайності цих культур. Цьому сприяє використання високопродуктивних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, ефективних хімічних засобів захисту рослин, сучасних ресурсозберігаючих систем зрошення. Впровадження цих заходів стало можливим завдяки реалізації бюджетної програми 2801350 «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними».

Довідково. За даними Мінагрополітики, у 2017 р. спрямовано 115,6 млн грн на компенсацію витрат суб'єктам господарювання садівничої та виноградарської галузей. Зокрема, на закладення і догляд за плодово-ягідними культурами та виноградом виділено 61,7 млн грн, будівництво холодильників з РГС – 13,5 млн грн, придбання ліній товарної обробки плодів – 7,1 млн грн., придбання механізмів та техніки – 33,2 млн грн. На 2018 р. держбюджетом передбачена сума у 300 млн грн. на компенсацію витрат на посадковий матеріал у виноградарстві та садівництві.

Виробництво овочів у фермерських господарствах й надалі збільшуватиметься, але відсутність каналів реалізації цієї продукції та неможливість її тривалого зберігання здатні загальмувати позитивні зрушення у цьому напрямку. Вкрай негативним є факт, що певна частка вирощених овочів у фермерських господарствах використовується на годівлю тваринам або псується.

Через неефективну логістику агросектор зазнає суттєвих втрат. Так, технічні втрати зерна через проблеми з перевезенням і зберіганням сягають 15 % від річного врожаю, вони загалом становлять до кількох мільйонів

тонн²⁰. Водночас втрати зерна в країнах Європи та в США становлять лише 1-2 %²¹ річного врожаю. Втрати сільськогосподарської сировини під час її руху від виробника до споживача становлять 30-50 %, тоді як у Голландії ця цифра дорівнює 10 %²². У цілому ж втрати продукції вітчизняного агровиробництва через неефективну логістику досягають третини від річного обсягу виробництва продукції²³.

Сучасний стан агрологістики в Україні характеризується наступними ознаками.

Невідповідність інфраструктури залізничного транспорту потребам перевезень сипучих вантажів. 74 % зерновозів, що є у власності «Укрзалізниці», перебувають у критичному стані (вони є старішими за 30-річний експлуатаційний термін). Понад 6 тис. км, або 67 % від загальної довжини електрифікованих ліній експлуатується понад нормативний термін. Зношеність колій знижує максимальну швидкість потягів, що суттєво обмежує пропускну здатність залізниці.

Актуальним питанням у пікові періоди збору та транспортування врожаю залишається критична нестача вагонів-зерновозів, зокрема у вересні 2018 р. виконувалися лише 45 % заявок зернотрейдерів для перевезення зерна вагонами ПАТ «Укрзаліниця» (УЗ). Виникають проблеми з маршрутизацією перевезень, коли пріоритет надається тим, хто готовий сформувати цілий товарний поїзд²⁴, непередбачуваним є підвищення тарифів за використання вагонів Укрзалізниці²⁵.

---

²⁰ Кравцов А. Г. Аналіз перспектив упровадження логістичних підходів у сферу АПК / А. Г. Кравцов // Вісник ХНТУСГ. – 2013. – Вип. 136. – С. 272–278.

²¹ Ясенецький В. Сховища для зерна [Електронний ресурс] / В. Ясенецький // Пропозиція. – Режим доступу : <http://www.propo:itsiya.com/?page=I49& itemid =645&number=1830>.

²² Олійник Я. Б. Міжнародна логістика : навч. посіб. / Я. Б. Олійник, І. Г. Смирнов. – К. : Обрії, 2011. – 594 с.

²³ Кравцов А. Г. Аналіз перспектив упровадження логістичних підходів у сферу АПК / А. Г. Кравцов // Вісник ХНТУСГ. – 2013. – Вип. 136. – С. 272–278.

²⁴ «Укрзаліниця» виконує лише 45% заявок на перевезення товарів вагонами. «Агробізнес Сьогодні». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/11492-ukrzaliznytsia-vykonuie-lyshe-45protsent-zaiavok-na-perevezennia-tovariv-vahonamy.html>

²⁵ Відповідно до рішення правління ПАТ «Укрзаліниця» з 13.11.2018 р. ставка за використання вагонів-зерновозів з 855,6 грн на добу (з ПДВ) підвищено до 1266 грн на добу (з ПДВ). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.uz.gov.ua/cargo_transportation/dogtariffs/stavky/483020

Новим проблемним питанням стало закриття дрібних залізничних станцій. У квітні 2018 р. керівництвом ПАТ «Укрзалізниця» було представлено рейтинг із 177 неефективних, за оцінкою УЗ, станцій із навантаження зерна, частина з яких має припинити свою роботу, а частина перейти в режим подачі та забирання вагонів за умови накопичення певної кількості заявок на вивезення вантажу²⁶. Після обговорення з галузевими асоціаціями УЗ ухвалила рішення скоротити кількість залізничних станцій і закрити 99 станцій, у т. ч. 27 закрити повністю, а роботу інших тимчасово обмежити з можливим подальшим відновленням.

У 2017 р. 6 % усього реалізованого зерна пройшло через 300 станцій, на яких вантажили не більше двох зерновозів на добу. В УЗ наголошується, що для того, щоб забирати вагони із таких «малоактивних» станцій, були потрібні додаткові 50 тепловозів та 350 млн грн витрат²⁷.

Економічна неефективність певних маршрутів, безумовно, є приводом для того, щоб розглядати можливість їх оптимізації. Проте для багатьох підприємців робота таких станцій – це одна з ключових умов ведення бізнесу. Залізничні станції вони використовують як логістичні розв'язки, поряд з якими розташовані їхні виробництва, склади та елеватори. Тож закриття таких станцій означатиме для них збитки і поступове припинення бізнес-діяльності, що може призвести до порушення ефективного функціонування підприємств окремих регіонів, а також сприятиме подальшій монополізації сектору.

Низька ефективність системи автомобільних вантажних перевезень. Україна посіла 130 місце із 137 за якістю дорожнього покриття в щорічному рейтингу (Global Competitiveness Index 2017-2018), складеному Всесвітнім економічним форумом. Понад 90 % автодоріг України перебувають в

---

²⁶ Укрзалізниця пропонує оптимізувати роботу малодіяльних зернових вантажних станцій та запрошує учасників ринку до відкритого обговорення цієї ініціативи. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.uz.gov.ua/press_center/up_to_date_topic/page-18/473057/

²⁷ Закрита сотня: як закриття 19% станцій допоможе Укрзалізниці швидше возити зерно. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/zakrita-sotna-ak-zakritta-19-stancij-dopomoze-ukrazaliznici-svidse-voziti-zerno>

позанормативному стані, тому середня швидкість руху на них є у 2-3 рази нижчою, ніж у західноєвропейських країнах. Практично 90 % українських доріг спроектовані під навантаження на вісь автомобіля максимум у 6 тонн, що значно менше порівняно з європейськими дорогами. Понаднормативна вага вантажного транспорту викликає серйозні проблеми для автодорожньої інфраструктури. Так, трапляються непоодинокі випадки, коли загальна вага завантаженого дорожнього засобу перевищує дозволена (38 тонн) на 40-55 %.

Слабке використання річкового транспорту у перевезеннях вантажів. Внутрішні відправки насипної продукції річковим транспортом/баржами вважаються найбільш ефективними. За одних і тих самих умов витрат на паливо, річкою можна транспортувати у півтора разу більше вантажів, ніж залізницею. Протягом 2010-2017 рр. відзначається збільшення перевезення хлібних вантажів річковим транспортом: у 2017 р. ним перевезено 377 тис. т., що на 31,4 % більше, ніж у 2010 р. Водночас, збільшенню обсягів перевезень річковим транспортом перешкоджають: застаріла портова інфраструктура; брак спеціалізованих терміналів; нестача сучасного флоту; недостатнє фінансування розвитку інфраструктури внутрішніх водних шляхів.

Недостатній рівень забезпечення сільгоспвиробників сховищами для зберігання плодоовочевої продукції. Так, за даними Мінагрополітики, станом на 1.06.2016 р. фактична ємність наявних потужностей для зберігання картоплі складала 646,7 тис. тонн, овочів – 771,7 тис. тонн (загальна місткість – 1418,4 тис. тонн), у т. ч. ємності, обладнані сучасним холодильним устаткуванням, становлять майже 405 тис. тонн. При цьому додаткова потреба у створенні сучасних сховищ для зберігання картоплі і овочевої продукції оцінюється на рівні 524,5 тис. тонн (для зберігання картоплі – 123,1 тис. тонн, овочів – 401,4 тис. тонн). Найбільший дефіцит в овочесховищах відзначається в південних областях, де вони покривають лише 33-36 % попиту.

За експертними оцінками, близько половини приміщень для зберігання агропродукції характеризується високими показниками зношеності та потребує реконструкції або повної заміни²⁸. Крім того, $\frac{3}{4}$ сільгосппідприємств не мають відповідного обладнання з доробки та переробки овочів, що не дозволяє їм отримати додаткові прибутки (наприклад, помиті і розфасовані овочі можливо реалізувати на 15–20 % дорожче)²⁹.

Ринок заморожених овочів і фруктів в Україні має високий потенціал розвитку. Так, за перші три місяці сезону 2018/19 років (з червня по серпень) Україна збільшила експорт заморожених ягід і фруктів на 80 % у вартісному вимірі, отримавши понад 35 млн дол. США експортної виручки. Обсяг експорту досяг майже 20 тис. тонн, що стало новим рекордом для перших трьох місяців сезону. Збільшення експорту заморожених ягід стало можливим завдяки різкому зростанню виробництва малини у 2017 р., коли з'явилися відразу декілька нових проектів з шокового заморожування плодоовочевої продукції, які запрацювали вже в новому сезоні³⁰.

Невідповідність обсягів потужностей для зберігання зернових потребам ринку. В Україні нараховується близько 1150 елеваторів різного класу, які розраховані на зберігання і первинну обробку понад 36 млн т. зерна і насіння олійних культур (загалом, забезпеченість сільгоспвиробників елеваторами по країні складає менше 65 %). Станом на кінець минулого маркетингового року (на 20.06.2018 р.) лише 898 елеваторів були підключені до Основного реєстру складських документів на зерно та зерно, прийняте на зберігання і мали право видавати складські документи на зерно. Інші склади

---

²⁸ Бизнес по хранению овощей и фруктов: возможности и перспективы в Украине. Kreston GCG, - 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1OPIS12NNrUdwr0ncp84RozRYN4sFL3C0/view>

²⁹ Логоша Р.В. Стан та перспективи діяльності овочепереробних підприємств в Україні / Р.В. Логоша // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. -2017. - № 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/16547.pdf>

³⁰ Экспорт замороженных ягод и овощей из Украины продолжает расти высокими темпами. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://east-fruit.com/article/eksport-zamorozhennykh-yagod-i-ovoshchey-iz-ukrainy-prodolzhaet-rasti-vysokimi-tempami>

та елеватори або не надають якісні послуги, або не мають належного технічного оснащення³¹.

За даними Адміністрації морських портів України, в країні працюють 12 портів, які мають потужності для зберігання та перевалки зернових. Сумарно за рік українські термінали можуть забезпечити перевалку 51,9 млн т., одночасне зберігання – 2,5 млн т. зернових³². Останні декілька років ця цифра поступово збільшується, оскільки українські та міжнародні компанії активно інвестують у нові термінали. Зокрема, заплановано будівництво 35 зернових терміналів, 10 з яких вже будуються (останні матимуть сумарну потужність 33 млн т. зерна на рік).³³

Проте, незважаючи на те, що загальна кількість зернових терміналів в українських портах зростає та збільшуються їхні потужності, залишається проблема ефективності роботи тих терміналів, які збудовані ще за радянських часів та не відповідають вимогам, які пред'являють міжнародні судновласники (швидкість завантаження суден, глибина осідання суден та ін.).

Відсутність нормативно-правового забезпечення процесу розвитку логістики в Україні. В Україні лише у листопаді 2017 р. було представлено проект „Стратегії сталої логістики та План дій для України”³⁴ – першого системного документу щодо реалізації логістичного потенціалу країни, розробленого Міністерством інфраструктури України (МІУ) та Світовим банком. Проект стратегії доповнює реалізацію Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року. На підставі проекту «Стратегії сталої логістики та Плану дій для України» МІУ розроблено проект

³¹ ТОП-15 регіонів України за інвестиційною потребою в будівництві елеваторів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://landlord.ua/top-15-regioniv-ukrayini-za-investitsiynoyu-potreboyu-v-budivnitstvi-elevatoriv/>; Елеваторна інфраструктура зростає/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agro-business.com.ua/agro/zberihannia/item/9032-elevatorna-infrastruktura-zrostaie.html>

³² Станом на 2017 р.

³³ Через 5 років експортна потужність портових терміналів зростає до 100 млн тонн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://agropolit.com/spetsproekty/317-vuzke-gorlechko-ukrayinskih-portiv-abo-yak-ne-zgnoyiti-rekordni-vroжайi>

³⁴ Стратегія сталої логістики та План дій для України. Проект для розгляду [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/files/Logistics.pdf>

«Стратегії сталої логістики для України на період до 2030 року»³⁵, презентований у червні 2018 р. Слід зазначити, що станом на грудень 2018 р. жоден з проектів не прийнято.

Разом із тим у розвинених країнах світу давно оцінили ефективність використання логістичних підходів в агробізнесі, урядові структури беруть на себе ініціативу під час впровадження логістичних підходів у діяльність аграрних підприємств. Національні логістичні стратегії та плани дій до них прийняті, наприклад в таких країнах як Австралія, Бельгія, Греція, Італія, Канада, Нідерланди, Німеччина, Сінгапур, Франція.

Низький рівень розвитку аграрної логістики в Україні підтверджують дані досліджень міжнародних організацій. За індексом ефективності логістики (LPI – Logistics Performance Index)³⁶, який розраховується Світовим банком, Україна у 2018 р. посідає 66 місце серед 160 країн світу із загальним показником 2,83 балів із п'яти (на першому місці знаходиться Німеччина з показником 4,2 балів) і у порівнянні з попереднім періодом 2016 р. (дослідження проводиться один раз на два роки) піднялася на 14 позицій. Проте за окремими параметрами Україна демонструє доволі низькі позиції: 89 – митниця; 119 – інфраструктура; 68 – міжнародні перевезення. Слід відмітити, що сусідні Польща, Угорщина та Словаччина у загальному рейтингу LPI займають 28, 31 і 53 місця відповідно.

Як наслідок, високими є логістичні витрати при перевезенні вантажів. За даними дослідження Світового банку (World Bank, 2015 р.), логістичні витрати на перевезення зерна із сільськогосподарських підприємств до портів Чорного моря приблизно на 40 % перевищують витрати на аналогічні послуги у Франції й Німеччині та є на 30 % вищими, ніж витрати в США.

Таким чином, інфраструктура аграрного ринку в Україні хоч і розвивається, але є ще недосконалою. Зволікання із розбудовою

---

³⁵ Міністерство інфраструктури презентувало Стратегію сталої логістики до 2030 року. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/news/29864.html>

³⁶LPI Global Rankings 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lpi.worldbank.org/international/global>

інфраструктури аграрного ринку призводитиме до значних цінових коливань на ринку, неефективного використання ресурсів, додаткових витрат виробників, переробників і споживачів, втрат державного та місцевих бюджетів. З огляду на це, першочергові заходи щодо розвитку інфраструктури аграрного ринку в Україні мають бути наступними.

1. З метою розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні:

- *Кабінету Міністрів України* забезпечити у Верховній Раді України проходження до прийняття проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо становлення і розвитку сільськогосподарської кооперації та її державної підтримки» (№ 6527-1 від 27.06.2017 р.), яким сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи визнаються неприбутковими. Таким кооперативам надаватиметься право на оренду земель сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності без проведення аукціону для сінокосіння і випасання худоби та створення кредитних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (кооперативних банків);

- *Міністерству аграрної політики та продовольства України:*

- розробити інформаційно-просвітницький інтернет-ресурс (на веб-сторінці Мінагрополітики), який містив би нормативно-правову базу щодо створення та регулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів, особливості ведення бухгалтерського обліку та оподаткування членів кооперативу, механізми державної підтримки їх розвитку, навчально-практичні матеріали, методичні матеріали щодо створення кооперативу та іншу інформацію;
- залучати міжнародні фінансово-кредитні і неприбуткові установи до розробки та реалізації спільних проектів із розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в аграрному секторі економіки України;

- *Міністерству аграрної політики та продовольства України спільно з обласними та районними державними адміністраціями:*

- проводити широку інформаційно-роз'яснювальну роботу в засобах масової інформації щодо конкурентних переваг сільськогосподарської кооперації;
- сприяти залученню до співпраці з сільськогосподарськими дорадчими службами закладів аграрної науки та освіти, установ Національної академії аграрних наук України, з метою дослідження можливостей впровадження світового досвіду вирішення питань інформаційно-консультаційного забезпечення функціонування сільськогосподарської діяльності в Україні;
- розглянути можливість формування дорадчих служб на кооперативних засадах, а також засадах публічно-приватного партнерства із залученням бізнесових, професійних та громадських організацій.

2. Для розбудови ефективної агрологістики в Україні:

- Кабінету Міністрів України, Міністерству інфраструктури України:

- забезпечити у Верховній Раді України проходження до прийняття проекту Закону України «Про внутрішній водний транспорт» № 2475а-д від 09.07.2018 р., яким буде: визначено джерела фінансування витрат на утримання, ремонт та реконструкцію судноплавних гідротехнічних споруд за рахунок власника (власників) гідроелектростанцій; передбачено звільнення суден від плати за шлюзування; визначено умови звільнення від сплати в морських портах портових зборів для суден, що здійснюють перевезення внутрішніми водними шляхами; визначено джерела компенсації інвестицій, внесених суб'єктами господарювання у стратегічні об'єкти інфраструктури річкових водних шляхів; передбачено впровадження автоматичного обліку річкових перевезень;
- прийняти Стратегію сталої логістики на період до 2030 року, спрямовану на реалізацію логістичного потенціалу країни,

посилення мультимодальності та інтеперабельності різних видів транспорту, модернізацію та розширення ефективної транспортної та логістичної інфраструктури, а також стимулювання енергоефективних транспортних перевезень, поліпшення послуг, пов'язаних із транспортними перевезеннями та логістикою, сприяння полегшенню торгівлі, що дозволить підвищити швидкість доставки вантажів із її одночасним здешевленням;

- *Міністерству інфраструктури України, «Укрзалізниці»:*

- розробити та впровадити план першочергових дій з метою стабілізації перевізного процесу «Укрзалізницею», зокрема в частині забезпечення достатньою кількістю тягового та рухомого складу постачальників сільськогосподарської продукції, дотримання строків доставки вантажів, виконання планів перевезень та ін.;
- забезпечити запуск в експлуатацію системи автоматизованого розподілу вагонів-зерновозів з урахуванням потреб аграрного ринку;
- провести консультації з громадськістю, відповідними місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування щодо відновлення роботи станцій, які були тимчасово закриті ПАТ «Укрзаліниця».

3. З метою нарощення та модернізації потужностей для зберігання й переробки сільськогосподарської продукції:

- *Міністерству аграрної політики та продовольства України:*

- розробити та запровадити механізм довгострокового пільгового кредитування робіт з будівництва сучасних овочесховищ з частковим або повним відшкодуванням відсотків за рахунок коштів державного бюджету;
- забезпечити підтримку суб'єктів господарювання, що працюють в овочівництві та переробній галузі, діяльність яких пов'язана з післязбиральною доробкою, зберіганням та реалізацією овочевої

продукції і спрямована на інвестування, розроблення та виробництво інноваційних продуктів;

- сприяти залученню приватних інвестицій у будівництво та експлуатацію об'єктів аграрної інфраструктури шляхом впровадження процедур видачі дозволів за принципом «єдиного вікна», що прискорить проходження дозвільних процедур, насамперед при землевідведенні та розробці техніко-економічного обґрунтування проекту будівництва елеваторів, зерноховищ, логістичних центрів, складських приміщень;
- *Обласним та районним державним адміністраціям* сприяти розвитку місцевих сільськогосподарських ринків і ярмарків, забезпеченню їх умовами для зберігання, обробки та пакування сільськогосподарської продукції, а також перевірки та контролю її якості.

Жураковська Л. А.
відділ безпеки реального сектору економіки
Національний інститут стратегічних досліджень,
грудень 2018 р.